

Inventari i descripció de la xarxa de camins ramaders de la regió metropolitana de Barcelona

113

Ponències
Anuari del
Centre d'Estudis
de Granollers
2000

L'inventari i la descripció dels camins ramaders de la regió metropolitana de Barcelona que porta a terme l'Associació d'Amics dels Camins Ramaders per tal avaluar-ne les possibilitats com a connectors ecològics entre els diferents espais naturals de l'Anella Verda, té en el Vallès una de les principals àrees d'estudi. És per això que ens ha semblat interessant de donar-lo a conèixer des de les pàgines de l'anuari del Centre d'Estudis de Granollers i, si algun dels lectors tingués alguna referència de camins ramaders per les nostres contrades, seria per a nosaltres de gran interès que ens poguéssim proporcionar qualsevol informació¹.

1. Introducció

El model pecuari mediterrani no és un model estant com el de l'Europa central o atlàntica, sinó transhumant. Si bé a la conca mediterrània pràcticament no hi ha zones on l'herba aguanti tots els mesos de l'any, sí que hi ha una muntanya (herba a l'estiu) que és a pocs dies de camí de la terra baixa o la marina (herba a l'hivern). Una xarxa de camins uneix ambdues pastures: són els camins ramaders, també anomenats *cabaneres* (comarques de ponent), *carrerades* (comarques centrals i orientals) o *lligallos* (terres de l'Ebre i Terol).

Els camins ramaders estan protegits per la Llei 3/1995, de 23 de març, de vies pecuàries, que es considera legislació bàsica i que pot ser desplegada per les comunitats autònomes. Segons aquesta llei, les vies pecuàries són béns de domini públic de les comunitats autònomes. A Catalunya la competència la té el Departament de Medi Ambient de la Generalitat de Catalunya que hauria de regular l'ús dels camins ramaders desenvolupant la llei bàsica; hauria de

¹ Per tal de posar-se en contacte amb nosaltres, anem a continuació les nostres adreces electròniques: fmirall@grn.es, aqueralt@teleline.es, psala@cbi.es. D'altra banda, a través d'Internet es pot contactar amb l'Associació d'Amics dels Camins Ramaders a www2.grn.es/fmirall.

defensar la integritat dels camins ramaders mitjançant les potestats administratives (investigar la situació dels terrenys que se suposi que pertanyen als camins ramaders; classificar, partionar i fitar; desafectar del domini públic; o crear, ampliar i restablir); hauria de garantir l'ús públic (ramader, compatible o complementari) dels camins ramaders; i hauria d'assegurar la conservació dels camins ramaders i dels elements ambientalment o culturalment valuosos que s'hi vinculen. És més, tal com diu la Llei, almenys la classificació s'hauria de fer amb caràcter d'urgència.

No obstant això, la situació és decebedora. Dels 946 municipis que hi ha a Catalunya, només el 7 % tenen els camins ramaders classificats i corresponen, principalment, al treball que va fer l'ICONA als anys setanta, sobretot a les comarques de Tarragona. De llavors ençà –a diferència d'altres comunitats autònomes– s'ha avançat molt poc i això és extremadament greu vist el ritme amb què es malmet i s'esborra per sempre aquesta xarxa mil·lenària.

S'ha de remarcar que la Llei 3/1995 no és una simple adaptació de la legislació anterior a l'Estat de les autonomies sinó que aporta canvis conceptuals importants. La llei actual deixa clar que els camins ramaders no prescriuen mai i que segueixen essent domini públic encara que faci molts anys que no hi passi el bestiar, sense que puguin ser desafectats per aquest motiu. I, a canvi, emfatitza altres funcions importants dels camins ramaders quan els considera com «autèntics corredors ecològics, essencials per a la migració, la distribució geogràfica i l'intercanvi genètic de les espècies silvestres», quan palesa el seu paper en l'ecolleure «atenent una demanda social creixent» i quan remarca la seva «gran importància en la gestió del territori i l'ordenació de l'entorn mediambiental». En efecte: els camins ramaders poden ser importants connectors ecològics –autèntics passadissos verds enmig del continu urbanitzat– i vies verdes per a l'ecoturisme, la descoberta i l'ús públic del medi.

Els postulats més moderns en la protecció del patrimoni natural consideren la natura com un continu a gestionar i no com un conjunt d'illes –els espais naturals protegits– aïllades. L'objectiu és salvaguardar els valors «naturals» i «culturals» dins i fora dels àmbits d'especial protecció mitjançant el disseny d'una xarxa d'espais naturals protegits, connectats amb els altres, que garanteixi la continuïtat dels sistemes naturals i la preservació de la biodiversitat.

2. El projecte Anella Verda

El projecte Anella Verda que, en col·laboració amb més d'un centenar de municipis, impulsa la Diputació de Barcelona considera una anella d'espais naturals al voltant de la conurbació metropolitana que va des de Vilanova i la Geltrú fins a Mataró, passant per Vilafranca del Penedès, Sant Sadurni d'Anoia, Terrassa, Sabadell i Granollers. Es tracta de 150.000 hectàrees d'espais naturals entesos com component d'un ecosistema urbà que supera els 3.000 km² i que conté el 70% de la població de Catalunya. L'objectiu del projecte Anella Verda és també, per tant, el de la millora de la qualitat de vida d'aquests 4.200.000 d'habitants de l'àmbit metropolità de Barcelona.

La delimitació i preservació dels corredors ecològics de connexió dels diversos espais naturals protegits que constitueixen l'Anella Verda és un element substancial del projecte. Aquesta retícula de connectors està constituïda, bàsicament, per espais de caràcter agrari i forestal i pels dos únics corredors naturals de domini públic que, de forma contínua, vertebraven el territori: la xarxa fluvial i la xarxa de camins ramaders.

Els camins ramaders, per la seva disposició Nord-Sud i la seva continuïtat, són connectors ecològics d'alt valor a l'hora de connectar els espais naturals d'una anella —l'Anella Verda— que té una orientació bàsicament SW - NE. Aquest valor encara augmenta pel fet que aquesta connexió es realitza a través d'unes depressions —Penedès, Baix Llobregat i Vallès— que si bé han estat històricament zones d'hivernada dels ramats transhumants i, per tant, són riques en camins ramaders avui amenacen d'esdevenir un continu urbanitzat, una ciutat difusa i, per tant, necessitades com poques comarques catalanes de l'existència de corredors naturals i públics, vies verdes que permetin als seus ciutadans el lleure i gaudi, que descongestionin l'espai construït i que acostin la natura als llocs on viu la gent, a les àrees més densament poblades.

3. Objectiu del treball

L'Associació d'Amics dels Camins Ramaders —que és la principal entitat que a Catalunya treballa en l'estudi i investigació de la història, el traçat i la situació actual dels camins ramaders de

Catalunya— va signar el juny de 1999 un conveni amb la Diputació de Barcelona pel qual es compromet, en el termini de dos anys, a fer un primer inventari dels camins ramaders de l'àrea metropolitana i avaluar aquells que poden jugar un paper important com a connectors ecològics entre els espais naturals inclosos en el projecte Anella Verda.

116

El treball de recerca consisteix a fer un primer inventari d'aquells camins ramaders de l'àrea metropolitana (comarques del Garraf, l'Alt Penedès, el Baix Llobregat, el Barcelonès, el Maresme, el Vallès Occidental i el Vallès Oriental) i avaluar les seves possibilitats com a connectors ecològics entre els diferents espais naturals del projecte Anella Verda. Es tracta de detectar aquells camins ramaders que, a més de connectar els espais naturals entre si, puguin actuar com a eixos vertebradors de vies verdes que limitin i ordenin el creixement urbanístic a l'àrea metropolitana.

Aquest treball de base ha de servir per a l'establiment posterior d'un pla director de camins ramaders a l'àrea metropolitana que prioritzi les actuacions de classificació, recuperació i manteniment dels camins ramaders atenent els seus usos prioritaris (ús ramader, ecològic o ecoturístic).

4. Metodologia

L'estudi consta de dues fases; una d'inventari del traçat exacte dels camins ramaders i una altra d'avaluació del seu valor com a connector ecològic entre els espais naturals que envolten la conurbació metropolitana i com a vies verdes enmig la Plana prelitoral.

1) Fase d'inventari

Les carrerades no sempre són camins fàcils d'identificar. Algunes s'han convertit en importants carreteres o carrers de pobles i urbanitzacions i, en canvi, altres han esdevingut simples rases plenes d'esbarzers o erms on és pràcticament impossible la identificació de cap camí. En alguns casos poden coincidir amb una pista veïnal o discórrer per la mateixa llera del riu, pel mig d'un camp actualment conreat o per l'ample llom d'una carena. N'hi ha d'1,5 metres d'amplada i altres de més de 60 metres. Tanmateix, encara en queden moltes que són camins o senders del tot

transitables i que en molts casos discorren per indrets bellíssims de la nostra comarca: enmig dels camps, per dins els boscos, per les carenes de les nostres serralades.

A més, el mapa de les carrerades no està imprès ni està documentat als arxius de l'Administració (de fet, només 4 municipis del Vallès tenen les carrerades classificades: Palau de Plegamans, Lliçà de Vall, Parets i Mollet del Vallès). És un mapa que tan sols perviu en la memòria d'alguns pastors i pagesos de les nostres comarques, per la qual cosa la principal font d'informació utilitzada per a la realització del qüestionari és la tradició oral.

Cal tenir present, però, que la major part dels informadors tenen una edat que ronda els 80 anys. Aquest factor ha esdevingut una de les principals dificultats a l'hora de realitzar l'estudi, ja que gran part del coneixement —com també passa, per exemple, amb l'etnobotànica o qualsevol disciplina o estudi basat en la tradició oral— s'ha perdut per sempre amb la mort de les persones que n'eren dipositàries.

Les entrevistes es fan en primer lloc als pastors estants, tant de l'àrea metropolitana com dels Pirineus, alguns dels quals antigament practicaven, de forma més o menys regular, la transhumància. Sempre que és possible s'intenta resseguir l'itinerari sobre el terreny acompanyats de l'informador.

Posteriorment, aquestes primeres informacions dels ramaders es contrasten i s'amplien amb les explicacions dels pagesos de les zones de pas indicades pels pastors, que sovint esdevenen una font d'informació important pel que fa a les relacions socials que s'establien entre els pastors pirinencs i els habitants de la plana.

En determinats casos, quan només es tenen indicis que per una determinada zona hi pot passar un camí ramader, o bé quan no es pot accedir inicialment a pastors que recordin el traçat de les carrerades, els pagesos han esdevingut agents de vital importància per a l'obtenció d'informació.

Totes les dades obtingudes amb les entrevistes són contrastades amb altres fonts, com la cartografia a escala 1:50.000 de l'Institut Geogràfic Nacional de principis de segle, el cadastre de rústica i les referències bibliogràfiques existents, generalment molt disperses. Aquest procediment permet detectar camins amb un alt percentatge de coincidència entre informadors (camins segurs) i d'altres amb diferent grau de fiabilitat. Finalment, tota la informació

es digitalitza georeferenciadament en un sistema d'informació geogràfica (programari MiraMon) a escala 1:50.000.

2) Fase de definició de la xarxa de connectors

En aquesta fase, encara en desenvolupament, se superposa la retícula de camins ramaders a diferents bases cartogràfiques (usos del sòl, planejament urbanístic i vegetació, principalment) per tal de detectar aquells camins que recorren per espais de més gran valor com a connectors ecològics i aquells que tenen un caràcter estratègic com a eixos d'ordenació del continu urbanitzat.

Els resultats es contrasten amb els treballs de diferents autors que tracten sobre connectivitat ecològica i planejament territorial a l'àrea metropolitana i s'emet una valoració sobre l'estat dels camins, la seva importància com a vies verdes i dels principals elements que poden amenaçar la seva integritat i condicionar el manteniment tant de la seva funció ramadera com de vertebració del territori. Finalment, l'estudi conté la proposta concreta de connectors entre els espais de l'Anella Verda, per ser considerada per la Diputació de Barcelona.

5. Bibliografia

A continuació s'adjunta una petita llista amb publicacions de referència per a totes aquelles persones que estiguin interessades a conèixer una mica més el que es refereix a camins ramaders o sobre els aspectes tècnics relacionats amb la connectivitat entre espais naturals i el disseny de corredors ecològics o vies verdes.

COSTA, Ernest (1987): *Viatges amb els pastors transhumants*. Barcelona: Montblanc Martin-CEC.

ICONA (1995): «Pirineo catalán». *Cuadernos de la trashumancia* núm. 13. Madrid: ICONA.

LLOBET, Salvador; VILÀ VALENTÍ, Joan (1949): *La trashumancia en Cataluña*. Ponència al XVI Congrés Internacional de Geografia celebrat a Lisboa l'any 1949 (publicació l'any 1951).

MALLARACH, Josep M. (1999): *Criteris i mètodes d'avaluació del patrimoni natural*. Barcelona: Departament de Medi Ambient de la Generalitat de Catalunya.

ROVIRA, Joan; MIRALLES, Ferran (1999): *Camins de transhumància al Penedès i al Garraf*. Santa Margarida i els Monjos: Associació d'Amics dels Camins Ramaders.

SPITZER, William T. (2000): *Com funcionen les vies verdes?* Barcelona: Fundació Territori i Paisatge. (adaptació catalana de Jordi Pietx).

VILÀ VALENTÍ, Joan (1950): Una encuesta sobre la trashumancia en Cataluña. *Revista de la Estación de Estudios Pirenaicos -CSIC*. Zaragoza.

VILLALVILLA, Hilario (2000): *Manual para la defensa de los caminos tradicionales*. Madrid: Talasa Ediciones, SL.

VVAA (1998): *Conferència dels espais naturals de la plana del Vallès*. El Vallès: ADENC.

VVAA (1999): L'Anella Verda (monogràfic); a: *Àrea, revista de debats territorials*; núm. 6. Barcelona: Diputació de Barcelona.

Ferran Miralles i Sabadell

Arnau Queralt i Bassa

Pere Sala i Martí

Associació d'Amics dels Camins Ramaders